

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.47.4>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В. (2023). Революційний зміст містики. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, № 47, 57–74, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.47.4>

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЗМІСТ МІСТИКИ

Анотація. *Мета роботи* – розглянути альтернативні варіанти «революційності», включивши у розгляд осмислення революційних подій у світлі релігійної свідомості. **Методологія.** *Методологічними засадами постають ті дослідження, для яких характерно осмислення революційних подій у світлі релігійної свідомості, при цьому ставиться завдання збереження тверезої раціональної свідомості як щодо світу захоплюючих революційних подій, так і до релігійного виміру. Для реалізації поставленого завдання задіюється метод поглибленого рефлексивно-критичного читання, що передбачає роботу з поняттями і встановлення нюансів смислу.* **Наукова новизна.** *Втручання у порядок життя має різноманітні форми і найбільш радикальний варіант отримав ім'я революції. Революція бачиться дією, що реалізує покликання людини до творчості і звідси позитивна акцентуація революції. Проте існують протилежні оцінки революційних актів, що спонукає до пошуків відмінних від соціально-політичних подій способів руху до іншого устрою життя. Одним з таких альтернативних шляхів і є містика. Концептуально-понятійне розрізнення понять магія і містика відкриває різні практичні інтенції – магічна прагне влади над буттям, тому в магії відбувається розширення себе, експансія і насильство щодо іншого, містична установка орієнтує на переображення себе, зміну власної свідомості.*

Перша тенденція дає шлях агресивної дії, спрямованої назовні (заколоти, бунти, терор), друга має смисл не просто удосконалення себе, яке може реалізовуватись відповідно порядку природного буття (трансгуманізм), коли утримувана вольовим зусиллям установка розширення людських можливостей замінюється досягненнями науки й техніки, технологічними змінами людства. Це приводить до усунення такого феномену як людський вчинок. **Висновки.** Відповідні загальні правові норми необхідно мають діяти у суспільстві, але і вони все одно передбачають людський вчинок. При тому, що активне втручання у події сьгоднішнього дня надає певне смислове наповнення людському життю, але цей смисл легко губиться, як тільки настирлива емпірична дійсність демонструє повернення того, з чим велася боротьба. Акцентує-ована сучасністю свідомість легко впадає в розпач, як тільки її сподівання не виповнилися. Саме неспляча загострена свідомість надає революційній перспективі і релігійній акцентуації характер врівноваженості та певної усвідомленої інтелектуальності.

Ключові слова: революція, містика, свідомість, духовна робота, вольова напруга, безсмисленість.

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophical Sciences, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.47.4>

To cite this article: Limonchenko, V. (2023). Revoliutsiinyi зміst mistyky [The revolutionary content of mysticism]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 47, 57–74*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.47.4>

THE REVOLUTIONARY CONTENT OF MYSTICISM

Summary. *The purpose of the work is to consider alternative variants of «revolutionary», considering revolutionary events in*

*the light of religious consciousness. **Methodology.** Methodological foundations are those studies, which are characterized by an understanding of revolutionary events in the light of religious consciousness while setting the task of preserving a sober rational consciousness both in terms of fascinating revolutionary events and religious dimensions. The method of in-depth reflexive-critical reading is used to accomplish the task, which involves working with concepts and establishing the nuances of meaning. **Scientific novelty.** The interference in order of life has a variety of forms and the most radical option is the name of the revolution. The revolution is seen as the action that realizes the vocation of man to creativity and hence the positive accentuation of the revolution. However, there are opposite estimates of revolutionary acts, which encourages the search for different ways of moving to another lifestyle from socio-political events. One of these alternative paths is mysticism. The conceptual distinction of the concepts of magic and mysticism reveals different practical intentions-magical seek power over being, so in magic, there is an expansion of oneself, expansion, and violence against another; the mystical setting focuses on the reflection of oneself, the change of one's consciousness. The first tendency gives the path of aggressive action aimed at the outside (rebellions, riots, terror), the second has a sense not just improvement of oneself, which can be implemented following the order of natural being (transhumanism), when the installation of human capabilities is replaced by volitional efforts, technological changes in humanity. This leads to the elimination of such a phenomenon as the human act. **Conclusions.** The relevant general legal rules must be applied in society, but they still imply human acts. Even though active interference in the event of today gives a certain semantic filling of human life, this meaning is easily lost as soon as an intrusive empirical reality demonstrates the return of what the struggle was conducted. Consciousness accentuated by modernity easily falls into despair, as soon as its hopes are fulfilled. It is the unprecedented exacerbated consciousness that gives the revolutionary perspective and religious accentuation of the nature of balance and a certain conscious intellectuality.*

Key words: revolution, mysticism, consciousness, spiritual work, volitional tension, meaninglessness.

Постановка проблеми. Спроба зцілити людську історію – одна з самих спокусливих авантюр думки, здійснена вже Платоном: якщо космос, а разом з ним і поліс, спотворені і внаслідок жажливих людських справ рухаються не в той бік, то робиться висновок щодо можливості людськими діями виправити ситуацію. Активне втручання у порядок життя має найрізноманітніші форми і найбільш радикальний варіант отримав ім'я революції. Революція бачиться дією, що реалізує покликання людини до творчості і звідси позитивна акцентуація революції, яка сягає майже сакралізації її, обґрунтовану вимогами неминучого соціального оновлення, прориву у майбутнє. Проте існують і прямо протилежні оцінки революційних актів, що спонукають до пошуків відмінних від соціально-політичних подій способів руху до іншого порядку життя.

Дотримуючись звичної логіки значень, проблема, винесена в назву статті, прочитується як дещо абсурдна, як така, що демонстративно ламає порядок здорового глузду. Революційність і містика скоріше постають двома полюсами: перша супроводжується динамічною подієвістю різких змін і катастроф, друга є гранично статичною і тихою – термін «містика» перегукується з грецьким дієсловом «*tyuein*» («тримати закритим рот»), який позначав таємні вчення давнини, приховані від непосвячених; перша орієнтована на перерив поступовості, перетворення, друга – на встановлення зв'язку та спілкування. Надзвичайно евристично звернення до продумування звичних смислів, це усуває деякі глухі кути, принаймні, розширює горизонти бачення і розуміння.

Отже вимальовується **мета дослідження** – розглянути альтернативні варіанти «революційності», включивши у розгляд осмислення революційних подій у світлі релігійної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана постановка питання передбачає аналітику літератури у двох напрямках. По-перше, це література, центрована проблемами людської творчості і свободи як засади, що обумовлює можливість оновлення світового порядку, яка у релігійному контексті постає як продумування есхатологічної тематики і теургії. Показовою і значущою є така постановка питання (Wolfe, 2019), коли есхатологія розглядається не стільки у теологічному реєстрі, скільки

у філософському, тобто «останнє» розглядається не у зовнішню подієвому просторі, а переміщується у внутрішню логіку системи, обґрунтовуючи розуміння свободи або як номологічної (раціональної) сили, що підтримує порядок (Гегель), або як антиномологічної, невизначеної творчої активності, що перевертає, змінює порядок системи (Бердяєв) (Wolfe, 2019, p. 55–56). Джу-діт Вулф виходить на питання автентичного існування людини, поставленої перед найбільш значущим життєвим визначенням – розв’язати напругу між неминучою власною скінченністю та настільки ж наполегливим бажанням подолати її (р. 65). Ця ж проблема має і інше формулювання, а саме постановку питання про свободу в онтологічному плані – якщо людина є істотою творчою, то вона має бути здатною створювати радикально унікальну інакову реальність, але як це узгоджується з питаннями божественної всемогутності? Р. Кнежевич (2020) зіставляє погляди на свободу Іоанна Зізіуласа і Миколи Бердяєва, акцентуючи увагу на людському призначенні, завдяки чому стає можливим «приріст буття».

Значна увага дослідників приділяється поглядам Миколи Бердяєва, твори якого перевидуються англійською мовою (Berdyayev, 1955; Berdyayev, 1962; Berdyayev, 2023), але й виходять нові переклади (Berdyayev, 2017; Berdyayev, 2018; Berdyayev, 2020). Сучасних дослідників приваблює його постановка проблеми свободи (Bodea, 2019; Knežević, 2020; Tsonchev, 2021), при цьому зазначається, що автентичне розуміння проблеми можливе тоді, коли політичний реєстр питання доповнюється або навіть змінюється на релігійний (Tsonchev, 2021; Bodea, 2019; McKinlay, 2017). Важливим бачиться те, що філософський і релігійний дискурси не протиставляються, а взаємно збагачують один одного.

Ще один важливий вимір теми – осмислення природи релігійного досвіду і феномену містики зокрема. Серед останніх досліджень дотичних до теми, що розглядається, доречно згадати дослідження, у якому вказується роль містичного досвіду у становленні екзистенціалізму (Pattison, Kirkpatrick, 2018), розглядається містичний феномен одкровення як такий, що спричиняє революційну трансформацію людської свідомості (McKinlay, 2017, p. 119), здійснюється аналітика презирливого ставлення секулярної думки до релігії, обґрунтовуючи тезу про

революційність людської духовності (Sosteric, 2018, p. 235), аналізуються сучасні антропологічні проєкти трансгумізму з християнської точки зору (Parks, 2020). При такому підході філософія і релігія постають спорідненими антропологічними практиками, орієнтованими як на етичність, так і на трансцендентність (Casewell, 2022, p. 867). Д. Газевелл розглядає концепції П. Адо і М. Фуко і говорить про філософію релігії як спосіб життя. У цьому контексті доречно зазначити специфічний смисл цього формулювання – не стільки філософські роздуми про релігію, як найчастіше це розуміється, але самоусвідомлення, «свідомість вголос» (Мамардашвілі, 2015, с. 28–29) з засад релігійного досвіду. Цей методологічний поворот прописаний М. Бердяєвим (Berdyayev, 2020, p. 1–2), який говорить про свою філософію свободи як філософію з засад свободи, тобто свобода постає не предметом думки, а основою її.

Виклад основного матеріалу. Первинне продумування неминуче починається з етимології. Якщо етимологія слова «містика» не приховує несподіванок, то слово «революція» підносить сюрприз. За латинським словом *revolūtiō* «переворот» (словник Фасмера) ховається прямий сенс: *revolvere, revolutum* – перевертати, відновлювати, тягнути назад. Первинне вживання слова відноситься до позначення циклічного обертання планет і зірок, свідченням чого є робота Миколи Коперника «*De revolutionibus orbium coelestium* (Про обертання небесних сфер)», видана в Нюрнберзі в 1543 році. Показовим є вживання цього слова в трагедії «Гамлет»: Гамлет каже, розглядаючи череп: «Here's fine revolution, an we had the trick to see't» («Ось чудове перетворення, якби тільки ми мали здатність бачити його»). Пізніше слово набуло політичних конотацій корінної зміни з розширенням вживання в інші сфери, при цьому досить традиційним стало говорити про містику революційних подій, що найчастіше має сенс вказівки на дію несвідомого та стихійного в таких процесах.

Слово «містика» у науковому побуті найчастіше має зневажливий відтінок незрозумілого та невиразного, що має використати свідоме продумування. Але парадоксально – саме пильна, твереза і неспяча свідомість не може не помітити у всій повноті людського досвіду щось таке, що виходить за межі того, що

розуміється засобами здорового глузду і емпірична дійсність явно ширша за те, чим вона здається на перший погляд:

Те, що не дане нам чуттєво у складі просторової картини буття, чого ми не можемо ні побачити, ні почути, ні обмацати і що ми називаємо явищами «душевного життя», дано нам із не меншою досвідною безпосередністю та об'єктивністю, ніж явища матеріального світу. Ми наштовхуємося на нього як на деяку справжню, незалежну від нас реальність, так само, як ми натрапляємо на камінь або на стіну; і часто воно саме діє на нас, вторгається в нас як сила, на об'єктивну реальність якої ми не можемо не зважати (Frank, 1965, p. 2).

Саме чутлива уважна свідомість фіксує наявність іншої ніж звичний світ дійсності – видимий світ не приймається на віру і виникає турбота знаходження шляху до світу справжньої дійсності, не співвіднесеної з мінливою видимою поверхнею. Більшість дослідників пов'язують із містикою релігійну практику, що має на меті безпосереднє злиття з такою дійсністю, тобто з Абсолютом (Underhill, 1955).

Для даного розгляду істотні ті дослідження, для яких характерно осмислення революційних подій у світлі релігійної свідомості, особливо важливі міркування тих релігійних мислителів, яким властива установка на збереження тверезої раціональної свідомості як щодо світу захоплюючих революційних подій, так і до релігійного виміру, що робить їх роботи дисциплінуючою школою для думки, збудженої і революційною, і релігійною проблематикою. Показовою у цьому плані є творчість Миколи Бердяєва, мислителя «київського кола», як влучно назвав його І. Бичко.

Розповідаючи про себе, М. Бердяєв говорить про характерне для нього повстання особистості проти роду – важлива у даному контексті його особистісна глибока релігійність не прийнята ним як традиційна для родинного кола, але здобута власним досвідом життя і мислення. Більше того, він відзначає нелюбов до всього родового, тобто до того, що первинно саме по собі оточує його – у глибині свого ества він відчував, що народився він не від батька та матері, відчуваючи приналежність до чогось іншого. Можна б говорити про соціальний анархізм його поглядів, але протистояння оточуючому середовищу не має характеру

самоствердження – думка Бердяєва центрована темою прориву до людини, у чому відразу проступають два виміри – прорив до себе справжнього і прорив до інших із замкнутості у своїй кінцевості. За безумовної акцентуїованості проблеми Я, у М. Бердяєва немає захоплення собою – милування своїми достоїнствами і досягненнями він вважає згубними і для особистості, і для нації. Використовуючи філософське маркування, дослідники його творчості вказують на проблему свободи як центральну для його філософствування (Pattison, Kirkpatrick, 2018; Vodea, 2019; Knežević, 2020; Tsonchev, 2021). Є і інша назва для вихідної установки М. Бердяєва щодо людини: людина багатоповерхова, інакше кажучи – людина народжена в один світ, покликана – в інший. І вже у цьому наявна фіксація своєрідного революційного покликання людини. Але як воно може реалізуватися?

Якщо виходити з принципової поцейбічності людського буття (домінуюча з епохи Ренесансу риса, що представляє вихідну основу для секулярної концепції людини), то якою б складною і багатоповерховою не приймалася б людська істота, людина приречена на облаштування-виживання в горизонті земних порядків, для неї неможливі нове небо і нова земля, єдино ефективними практиками для людини визнаються практики дисциплінарні – і у сфері пізнання (дисциплінарні розрізнення наукових областей), і у сфері налагодження взаємин зі світом природи та суспільства (дисциплінарні встановлення виробництва та спілкування), навіть у сфері прориву за межі світу до Бога (дисциплінарні форми культових та поведінкових канонів). Початковий акт свідомої ідентифікації себе (і філогенетично історія людства, і онтогенетично у самосвідомості особистості) пов'язані з фіксацією залежності як від первинної зануреності у природу, вплетеності в універсально-космічний порядок, так і від підпорядкованості соціальному порядку, необхідності виконання поведінкової норми. Філософське осмислення виводить або на концепцію долі (дао, карми), характерну для натуралістично-безособових етичних приписів дотримання універсального закону, або на концепції антропологічного бунту, особливо яскраво реалізовані в європейській історії (софісти, кініки, аскети, юродиві, революціонери різного роду). І перший, і другий шляхи являють собою способи

реалізації такої конституції людини, яку раніше ми назвали «покликанням людини у інший світ», тобто, точково-індивідуальне народження обертається подоланням замкнутості одного існування. Але ці шляхи різні.

Людині нестерпно в кінцевості органічного життя, пізнаваної як самотність, і вона виходить або у світ природи, визнаної як справжня природна батьківщина на відміну від брехливої та фальшивої штучності соціальних зв'язків (найбільш яскраво у Ж.-Ж. Руссо, але до цього схильний і Лев Толстой, а також різні еклектичні форми буддистських і даоських практик на Заході ХХ століття, феномен контр-культури), або розтоплює замкнутість своєї самотності через створення громадських спілок різного рівня (від неінституалізованого єднання у коханні та дружбі до жорстко організованих професійних цехів, політичних партій, релігійних інституцій та кримінально-злочинних розбійних угруповань).

За М. Бердяєвим, всі ці варіанти можуть бути кваліфіковані як магія, смисл якої розкривається через зіставлення її з містикою: магію необхідно істотно відрізнити від містики. Тільки непрозора для самої себе, неосвічена у цих справах сучасна свідомість змішує магічне та містичне. Містика – духовна. Містика є богоспілкування. Магія – майже матеріалістична, вона є природоспілкуванням. Містика – у сфері свободи. Магія – ще у сфері потреб. Магія є дія над природою та влада над природою через пізнання таємниць природи, природничі науки з їх прикладною практикою, подібно до магії прагнуть влади над природою (Verdyayev, 1955, p. 280; Verdyayev, 1949). У роботі «Смисл історії» без вживання терміну йдеться про магічний характер первинної зануреності людини в порядок необхідності та поневолення (Verdyayev, 1936, p. 112), чого людина позбавлялася в містеріях, але лише в символічно-театральній формі ритуалу. Отже, інший тип М. Бердяєв кваліфікує як містику, яка перебуває у сфері свободи, найважливіше у ній – трансцендентний прорив із необхідності природного у свободу божественного життя (Verdyayev, 2020, p. 4). Якщо згадати таку часто співвідносну пару понять «бути» і «мати», містик прагне бути, маг хоче мати – а значить, якщо містик не може не орієнтуватися на перетворення, зміну себе, то маг, бажаючи мати, до себе постійно прагне приєднати

силу буття, тому в магії відбувається розширення себе, експансія (у М. Бердяєва з магією пов'язаний шлях людинобожжя, самоствердження), містика ж передбачає трансцендування себе, щоб крізь себе дати вирости Іншому (шлях боголюдський). Для нашого часу проблематика Іншого хворобливо загострена, породжуючи небезпеки як агресивної ворожнечі, так і безвольного квієтизму.

Отже, магія прагне влади над реальністю як індивідуалістська, привласнююча інтенція, містика рухається вольовим прагненням до істини і сенсу, це відмова від «стягання». Перша тенденція дає шлях агресивної дії, спрямованої назовні (заколоти, бунти, терор), другу пізнати та позначити важче. Звична логіка виводить на шлях удосконалення себе, але тут відбувається підміна внаслідок дзеркального обертання – якщо не зовнішня дія вдосконалення світу, то внутрішнє вдосконалення себе, але вдосконалення себе також може відбуватися як пристосування до світу наочних порядків. Робота над собою, взята у світлі орієнтації на відповідність земним порядкам, у сучасному світі реалізувалась у проєкті трансгуманізму, коли ставиться завдання створення постлюдини, яка є деякою майбутньою істотою зі здібностями, які настільки виходять за рамки людських, що межують із богоподібністю. З позицій християнськи орієнтованої думки найчастіше у трансгуманізмі відзначають зневагу до людського тіла, що доходить до насильства, але можлива фіксація і інших параметрів: так Паркс (2020) говорить про гріх акидії, тобто підкреслює, що проєкт трансгуманізму знецінює власне людські справи і породжує відчай безсмысленості. Виникає питання – чому проєкт трансгуманізму знецінює людські справи – адже і наука є справою людини?

На мій погляд, справа у тому, що покладаючи перетворення людини на техніко-наукові засоби – отже надаючи гарантоване перетворення, трансгуманістичний проєкт нехтує людською свободою як *власною дією* людини (Лімонченко, 2023). Микола Бердяєв, експлікуючи характер новоєвропейської думки, зазначає, що наукова поглибленість і витонченість думки, вищі підйоми художньої творчості, споглядання святих і геніїв у секулярному світі модерну не відчуваються як справжнє, реальне життя і передбачають повернення до самого життя, до могутності його

та насолоди, отже, набуваючи життєвої значущості, культура модифікується в цивілізацію, емпірична крихкість культури усувається – цивілізація стабілізує, консервує новоутворення буття (Berdyayev, 1936, p. 213). У цьому привабливість цивілізаційної впорядкованості, що підтримує і стверджує *гарантоване* збереження, тоді як смисловий вимір культури – перетворення самої людини – вислизає з техніко-методичних хитрощів. Християнський контекст передбачає особисте зусилля перетворення – нагадаю *негарантоване*, контекст науки перекладає турботу особистості на генну інженерію, молекулярні нанотехнології, створення нейропротезів і прямих сполучень «комп'ютер-мозок». У такий спосіб утримувана вольовим зусиллям діяльності установка розширення людських можливостей замінюється досягненнями науки й техніки, технологічними змінами людства.

У Бердяєва альтернативна світовому активізму дія пов'язується з усуненням примату об'єктивованого світу над екзистенційним суб'єктом і означає революціонування свідомості: граничну критичність та тверезість бачення має лише та позиція, яка свідомо та цілеспрямовано співвідносить усе явно-експліковане з його витоком та умовою, такий критичний потенціал наявний і у метафізично орієнтованій філософії, і у християнстві. У праці «Рабство та свобода» (Berdyayev, 1944) розглянуто революційність саме з цих двох гранично критичних позицій. М. Бердяєв говорить про спокусу і рабство революцій, відзначаючи двоїстість їх: творячи суд над минулим, бажаючи прориву у світле майбутнє, революція «завжди прикута закоханою ненавистю до минулого, і вона не може існувати, не може розвиватися і зростати без ворога, що піднімає з ненависного минулого» (Berdyayev, 1944, p. 192–193). Звідси й інший афект – страх:

Немає нічого гіршого за людей, одержимих страхом, які всюди бачать небезпеки, змови, замаху. Саме ці люди, охоплені афектом страху, який може бути тваринним і містичним, створюють інквізиційні суди, торттури, гільйотини, вони спалюють на вогнищах, гільйотинують і розстрілюють незліченну кількість людей. Переслідування, намагання і страти єретиків теж викликані страхом. Страх перед злом і перед злими (тобто такими,

що вважаються злими певною вірою і світоглядом) є одним із найбільших лих людського життя та людської історії. Цей страх спотворює людську природу, затьмарює людську совість, часто перетворює людину на дикого звіра (Berdyayev, 1944, p. 193).

Найбільш небезпечно в революційних подіях затьмарення свідомості, тому і протистояти цьому може саме індивідуально-особистісне пробудження. Бердяєв говорить про те, що революція може початися внаслідок особистої гідності, зневаженої старим життям, але в самій стихії революції особисте судження та особиста совість ослабляються і виникає підміна їх колективною свідомістю та колективною совістю. Справжня і радикальна революція мала б бути переходом у вільну суб'єктивність (Berdyayev, 1944, p. 193–194). Слід нагадати важливе для філософії Бердяєва розрізнення об'єктивації і трансцендування, що представляє різні форми реалізації творчо-революційного. Серед багатьох характеристик цих двох рухів звернемо увагу на те, що об'єктивація тягнє до форми загальнозначущої безособовості, як говорить про це Микола Олександрович – до охолодження та затвердіння творчого пориву, друге має характер особистісного потрясіння особистої пристосованості – тому така людина як індивід стає вразливою для світу, але отримує альтернативний варіант непопорушності – установку на відкритість Іншому, завдяки чому долається індивідуалістична установка споживацтва і експансії. За логікою множинно індивідуалізованого світу усунення себе може виглядати як поразка і звідси різні практики досягнення перемоги і першості – тренінги лідерства, успіху і досягнення своєї мети.

М. Бердяєв парадоксально зазначає, що найнебезпечніший стан – це перемога, досягнення поставленої мети, вказуючи, що переможець не робиться великодушним і людяним, він стає жорстоким, одержимим жагою винищення суперника. Парадоксально звучить його теза, що перемога є страшною річчю у цьому світі, за чим слідує дивний виклик: «Горе переможцям, а не переможеним!». Таке парадоксальне твердження отримує пояснення, яке звучить на перший погляд абсурдно: якщо для звичної точки зору рабами стають переможені, то пильна свідомість помічає – рабами робляться переможці. «Переможець найменше вільна людина, він людина поневолена, його совість і свідомість помутніли» (Berdyayev, 1944, p. 196).

Співзвучну Бердяєву думку висловлює О'Дрісколл (2020), який розглядає феномен справедливих війн і кидає тезу, відповідно якої кінець справедливої війни – це мир, а не перемога, що перемога – це стратегічна, а не нормативна концепція, що справедлива війна – це більше покарання, ніж війна, що перемога пов'язана із завоюванням, що сучасні війни неможливо виграти, і що розмови про перемогу є ескалаційними, адже і «справедлива війна є просто війною» (р. 12). О'Дрісколл позбавляє нас комфортної думки, що справедливість і перемога обов'язково узгоджені між собою і цілком можлива ситуація несправедливого переможця, в силу чого більш виправданим є компроміс ніж зухвала боротьба за перемогу (р. 66–70). Він звертається до Августина, який визнаючи виправданість деяких війн, нагадує, що блага, які приносить війна, завжди були недосконалими та непостійними, ще більшою бідою є те, що дуже часто війна створює умови для більшої гріховності (р. 33–34). У якості висновку йде мова про «мистецтво програшу» (р. 145), тобто вміння визнати поразку, щоб війна не стала нескінченною – побічно це підводить до необхідності змін у свідомості, про що говорить Бердяєв: революція духу передбачає звільнення від інстинкту мстивості, який творить зло, будучи ворогом зла, потрібно не знищення злих, а просвітлення злих, при тому, що мають бути покладені зовнішні межі проявам зла (Berdyayev, 1949). Відповідні загальні правові норми необхідно мають діяти у суспільстві, але і вони все одно передбачають особистісну реакцію і сприймання (варіант цього – суд присяжних). Будь-які правові норми реалізуються через людський вчинок. Найбільш ефективно межі злу створює конкретна людина навіть за відсутності правових норм – так М. Волошин у розділеному на ворожі табори революціонізованому Криму ховав білих від червоних, червоних від білих, зупиняючи кровопролиття. У 1933 році Ханна Арендт була арештована, але через вісім днів була звільнена завдяки допомозі слідчого, що вів її справу – у нього, як вона говорить, було обличчя порядної людини.

Перший крок – звільнення думки від злободенності та обмеженості сьогоднішнім днем. При тому, що активне втручання у події сьогоднішнього дня надає певне смислове наповнення людському життю, але цей смисл легко губиться, як тільки

настирлива емпірична дійсність демонструє повернення того, з чим велася боротьба. І тут доречно нагадати первинне вживання слова «революція», яке відноситься до позначення *циклічного обертання* планет і зірок, у зв'язку з чим на близькій відстані революційні дії мають характер деякого повернення, відступання назад – погляд з далекої відстані може зафіксувати оновлення порядку, але безпосередньо тут і тепер фіксується таке оновлення, яке опізнається як руйнація і псування.

Акцентується сучасністю свідомість легко впадає в розпач, як тільки її сподівання не виповнилися. У довготривалому вимірі виникає меланхолійний стан байдужості, коли людина не бачить смислу у власних діях, що у християнській думці отримало іменування акидії. Етимологія відкриває спорідненість акидії з ледарством, але це не просто ігнорування працею, але суміш нудьги, смутку та відчаю, тобто нездатність прийняти відповідальність за стан власної душі і перекладання причин на зовнішні факти. О. Гакслі говорить про акидію як рису свідомості сучасної (читай – секулярної) людини, яка відкрила «що політичні права, за які так довго й наполегливо боролися, були простою марністю й марнославством, поки існує промислова кабала» (Huxley, 1923) і це було одним із жахливих розчарувань століття.

Висновки. Неспляче врівноважене мислення відкриває і закоханість у світ смислу, у висоту – яким архаїчно-наївним і утопічним це не здавалося б, і жалість та повагу до низинного світу, до світу страждаючого – яким би станом лузерства не загрожувало таке співчуття. Саме неспляча свідомість долає низький культурний рівень багатьох християн і революціонерів, їх вкрай вузький кругозір, що і надає революційній перспективі характеру врівноваженості та певної усвідомленої інтелектуальності. Розглянута проблематика передбачає подальші дослідження у двох напрямках. По-перше, звернення до аналітики революції Г. Маркузе, актуальність думки якого відзначають сучасні дослідники (Feenberg, 2023). У контексті теми, що розглядається, слід звернути увагу на формулювання завдання філософії – вийти за межі фактів до їх людського і соціального смислу (р. 672), що відкриває можливості усунення нав'язливого насильства сучасної цивілізації до природи. І другий напрямок

роботи – аналітика феномену метаної, який потрапляв у поле моєї уваги у своїй метафорі, створеній Платоном – мова йшла про «філософську смерть» (Лімонченко, 2020, с. 20–27) у контексті філософської методології, первинна роль якої – зламати автоматично-звичний гладкий рух міркування, розкриваючи багатовимірні простори мислення, що дивує парадоксальною інакшістю, і яка робить того, хто мислить радикально новим. Розгляд цієї проблеми у контексті феномену метаної містить розгляд таких псевдоморфоз її як конформізм і лицемірство. Що і передбачається зробити далі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лімонченко В.В. Методологічні питання дослідження духовних процесів. *Соціокультурні передумови трансформації методології науки: Монографія* / Під. ред. М. Ю. Савельєвої та Т. Д. Суходуб. Серія «Totallogy–XXI». К.: Четверта хвиля, 2020. С. 18–37.
2. Лімонченко В. Трансгуманізм як антропологічний виклик. *Четверті академічні читання пам'яті професора Г.І. Волинки: «Філософія, наука і освіта: в глобальному вимірі соціально-турбулентного світу»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 травня 2023 року*. Київ: Кафедра філософії УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 58–61.
3. Мамардашвілі М. Філософія – це свідомість вголос. *Філософія. Хрестоматія: навчальний посібник* / укладач Ткаченко Олександр Анатолійович. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. С. 28–31.
4. Berdyaev N. The meaning of history trans. by George Reavey; London: G. Bles, 1936. 224 p.
5. Berdyaev N. Slavery and Freedom. Trans. R. M. French. New York: Charles Scribner's Sons, 1944. 266 p.
6. Berdyaev N. The Meaning of the Creative Act. Gollancz, 1955. 344 p.
7. Berdyaev N. The Meaning of the Creative Act. Trans. Donald A. Lowrie. New York: Collier Books, 1962. 319 p.
8. Berdyaev N. Astride the Abyss of War and Revolutions: Articles 1914-1922. frsj Publications, 2017. 742 p.
9. Berdyaev N. The Crisis of Art. frsj Publications, 2018. 152 p.
10. Berdyaev N. The Philosophy of Freedom. Frsj Publications, 2020. 280 p.
11. Berdyaev N. The Meaning of the Creative Act. Trans. Donald A. Lowrie. Sophia Perennis, 2023. 358 p.
12. Bodea R.-O. Nikolai Berdyaev's Dialectics of Freedom: In Search for Spiritual Freedom. *Open Theology*. 2019. № 5. Pp. 299–308. DOI: <https://doi.org/10.1515/ot-2019-0050>.

org/10.1515/opth-2019-0023 URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/opth-2019-0023/html>

13. Casewell, D. Philosophy of religion as a way of life: Askesis and Ethics. *The Heythrop Journal*. 2022. Volume 63, Issue 5. Pp. 867–1038. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/heyj.14128#:~:text=We%20engage%20in%20spiritual%20exercises,than%20towards%20a%20certain%20readiness>. DOI: <https://doi.org/10.1111/heyj.14128>

14. Feenberg A. Marcuse's critique of technology today. *Philosophy & Social Criticism*. 2023. №49(6). Pp. 672–685. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537231164657>

15. Frank S. Reality and man: an essay on the metaphysics of human nature, Translated by Natalie Duddington. London: Faber and Faber, 1965. 238 p.

16. Huxley A. *Accidie. On the Margin*. New York: George H. Doran company, 1923. URL: <https://www.anthologicalitt.com/post/aldoushuxley-accidie>

17. Knežević R. A. Homo Theurgos: Freedom According to John Zizioulas and Nikolai Berdyaev. Paris: Les éditions du Cer, 2020. 277 p.

18. McKinlay B. Revelation in Nicolas Berdyaev's Religious Philosophy. *Open Theology*. 2017. Vol. 3/1. Pp. 117–133. DOI: <https://doi.org/10.1515/opth-2017-0009>

19. O'Driscoll C. *Victory: The Triumph and Tragedy of Just War*. Oxford University Press, 2020. 192 p.

20. Parks B.N. A Thousand and One Thebaidian Noons: Transhumanism and Acedia. *The Heythrop Journal*. 2020. Volume 62, Issue 3. Pp. 1-14. DOI: <https://doi.org/10.1111/heyj.13481>

21. Pattison, G., & Kirkpatrick, K. *The Mystical Sources of Existential Thought: Being, Nothingness, Love*. Routledge, 2018. 228 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315107509>

22. Sosteric M. Mystical Experience and Global Revolution. *Athens Journal of Social Sciences*. 2018. Vol. 5, No. 3. P. 235–256. DOI: <https://doi.org/10.30958/ajss.5-3-1>

23. Tsonchev T. Person and communion: the political theology of Nikolai Berdyaev. McGill University's institutional digital repository: McGill University, 2021. 439 p.

24. Underhill E. *Mysticism. A study in the nature and development of man's spiritual consciousness*. N.Y.: The Noonday Press, 1955. URL: <https://www.ccel.org/ccel/u/underhill/mysticism/cache/mysticism.pdf>

25. Wolfe J. The Eschatological Turn in German Philosophy. *Modern Theology*. 2019. Volume 35, Issue 1. Pp. 55–70. DOI: <https://doi.org/10.1111/moth.12460>

REFERENCES

1. Limonchenko, V.V. (2020). Metodolohichni pytannia doslidzhennia dukhovnykh protsesiv. [Methodological issues of the study of spiritual

processes]. *Sotsiokulturni peredumovy transformatsii metodolohii nauky: Monohrafiia / Pid. red. M. Yu. Savelievoi ta T. D. Sukhodub. Seriiia «Totallogy–XXI» – Socio-cultural prerequisites for the transformation of science methodology: Monograph / Sub. ed. M. Yu. Savelyeva and T. D. Sukhodub, «Totallogy–XXI» Series.* (18–37). Kyiv: The Fourth Wave. [in Ukrainian].

2. Limonchenko, V. (2023). Transhumanizm yak antropolohichnyi vyklyk [Transhumanism as an anthropological challenge]. *Chetverti akademichni chytannia pamiati profesora H.I. Volynky: «Filosofia, nauka i osvita: v hlobalnomu vymiri sotsialno-turbulentnoho svitu»: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 24–25 travnia 2023 roku – The fourth academic reading in memory of Professor G.I. Volynki: «Philosophy, science and education: in the global dimension of the socially turbulent world»: Materials of the international scientific and practical conference, May 24–25, 2023.* (58–61). Kyiv: Department of Philosophy of Mykhailo Drahomanov State University. [in Ukrainian].

3. Mamardashvili M. *Filosofia – tse svidomist vholos* [Philosophy is consciousness out loud]. *Filosofia. Khrestomatiia: navchalnyi posibnyk / ukladach Tkachenko Oleksandr Anatoliiovych – Philosophy. Textbook: study guide / compiled by Oleksandr Anatoliiovych Tkachenko. Philosophy. Textbook: study guide / compiled by Oleksandr Anatoliiovych Tkachenko.* (2–31). Drohobych: Editorial and Publishing Department of the Ivan Franko State University. [in Ukrainian].

4. Berdyaev, N. (1936). *The meaning of history* trans. by George Reavey; London: G. Bles.

5. Berdyaev, N. (1944). *Slavery and Freedom*. Trans. R. M. French. New York: Charles Scribner's Sons.

6. Berdyaev, N. (1955). *The Meaning of the Creative Act*. Gollancz.

7. Berdyaev, N. (1962). *The Meaning of the Creative Act*. Trans. Donald A. Lowrie. New York: Collier Books.

8. Berdyaev, N. (2017). *Astride the Abyss of War and Revolutions: Articles 1914-1922*. frsj Publications.

9. Berdyaev, N. (2018). *The Crisis of Art*. frsj Publications.

10. Berdyaev, N. (2020). *The Philosophy of Freedom*. Frsj Publications.

11. Berdyaev, N. (2023). *The Meaning of the Creative Act*. Trans. Donald A. Lowrie. Sophia Perennis.

12. Bodea, R.-O. (2019). Nikolai Berdyaev's Dialectics of Freedom: In Search for Spiritual Freedom. *Open Theology*. 5: 299–308. DOI: <https://doi.org/10.1515/opth-2019-0023> URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/opth-2019-0023/html>

13. Casewell, D. (2022). Philosophy of religion as a way of life: Askesis and Ethics. *The Heythrop Journal*, 63/5, 867–1038. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/heyj.14128#:~:text=We%20engage%20in%20spiritual%20exercises,than%20towards%20a%20certain%20readiness>. DOI: <https://doi.org/10.1111/heyj.14128>

14. Feenberg, A. (2023). Marcuse's critique of technology today. *Philosophy & Social Criticism*, 49(6), 672–685. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537231164657>
15. Frank, S. (1965). *Reality and man: an essay on the metaphysics of human nature*, Translated by Natalie Duddington. London: Faber and Faber.
16. Huxley, A. (1923). *Accidie. On the Margin*. New York: George H. Doran company. URL: <https://www.anthologicalitt.com/post/aldoushuxley-accidie>
17. Knežević, R. A. (2020). *Homo Theurgos: Freedom According to John Zizioulas and Nikolai Berdyaev*. Paris: Les éditions du Cer.
18. McKinlay, B. (2017). Revelation in Nicolas Berdyaev's Religious Philosophy. *Open Theology*, 3/1, 117–133. DOI: <https://doi.org/10.1515/opth-2017-0009>
19. O'Driscoll, C. (2020). *Victory: The Triumph and Tragedy of Just War*. Oxford University Press.
20. Parks, B.N. (2020). A Thousand and One Thebaidian Noons: Transhumanism and Acedia. *The Heythrop Journal*, 62/3, 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1111/heyj.13481>
21. Pattison, G., & Kirkpatrick, K. (2018). *The Mystical Sources of Existential Thought: Being, Nothingness, Love*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315107509>
22. Sosteric, M. (2018). Mystical Experience and Global Revolution. *Athens Journal of Social Sciences*, 5/3, 235–256. DOI: <https://doi.org/10.30958/ajss.5-3-1>
23. Tsonchev, T. (2021). *Person and communion: the political theology of Nikolai Berdyaev*. McGill University's institutional digital repository: McGill University.
24. Underhill, E. (1955). *Mysticism. A study in the nature and development of man's spiritual consciousness*. N.Y.: The Noonday Press. URL: <https://www.ccel.org/ccel/u/underhill/mysticism/cache/mysticism.pdf>
25. Wolfe, J. (2019). The Eschatological Turn in German Philosophy. *Modern Theology*, 35/1, 55–70. DOI: <https://doi.org/10.1111/moth.12460>